

Studiul resturilor de faună descoperite în așezarea dacică (sec. III—II î.e.n.) de la Lunca Ciurei

SERGIU HAIMOVICI

I. Materialul osteologic pe care-l prezentăm în această notă provine din săpăturile executate în anii 1981 și 1982 de către Silvia Teodor¹. Așezarea de la Lunca Ciurei este cunoscută arheologilor încă din deceniul al VI-lea, când s-a făcut dealtfel, pentru prima oară, datarea exactă, pe baza unor resturi de amfore grecești ștampilate².

Studii privind fauna din așezări dacice de la sfârșitul mileniului I î.e.n. s-au executat mai ales pe material din stațiuni situate în sudul țării noastre³. În NE Moldovei singura așezare al cărei material faunistic a fost deocamdată publicat, este aceea de la Lozna-Hlibicioc⁴, unde s-au găsit foarte puține resturi osoase.

II. Materialul faunistic descoperit la Lunca Ciurei este alcătuit din peste 900 de resturi, dintre care au putut fi determinate cu precizie un număr de 766 fragmente osoase. Așa cum reiese din tabelul 1, majoritatea covârșitoare a lor aparține mamiferelor, dar găsim și resturi provenite de la pești și păsări.

Tabelul 1

Frecvența pe grupe de animale a materialului osos determinat

Grupa de vertebrate	Nr. abs.	%
Pești	1	0,14
Păsări	2	0,26
Mamifere	763	99,60

766

Dealtfel, întregul material considerat ca nedeterminabil (cifrat la circa 150 piese), compus din așchii osoase și fragmente cu totul nesemnificative din punct de vedere morfologic, încît dia-gnoza specifică a fost imposibil de executat, aparține tot grupului mamiferelor. Menționăm, de asemenea, că dat fiind gradul înaintat de fragmentare, modul cum au fost sparte, retezate și tăiate piesele osoase, faptul că unele resturi prezintă chiar urme de foc, ne face să nu ne îndoim că fauna descoperită în așezare este alcătuită aproape în totalitatea ei din resturile menajere ale locuitorilor.

¹ Mulțumim arheologului Silvia Teodor care a avut amabili-tatea de a ne încredința pentru studiu fauna exhumată.

² Conform Studii și referate, 1, 1954 și SCIV, 1—2, 1953, p. 152—154.

³ S. Haimovici, AUI, s. II a, 18, 1972, 1, p. 191—204 ;

M. și I. Udrescu, SCIVA, 28, 1977, 3, p. 365—374 ; idem Thraco-Dacia, 3, 1982, p. 139—143.

⁴ S. Haimovici, E. Șadurschi, Hlerasus, 4, 1981, p. 91—97.

În cele ce urmează, pe baza unui studiu morfoscopic și biometric, vom pune în evidență trăsăturile cele mai importante care caracterizează speciile de animale găsite în așezare.

Pești. Așa cum se constată din cifrele tabelului 1, acest grup este reprezentat doar prin o singură piesă osoasă. Ea este un fragment de dentar de *Esox* (știucă) și aparține unui individ cam de 55—60 cm lungime, care avea deci o greutate de aproape două kilograme.

Păsări. Păsărilor le aparțin două resturi și anume un humerus și un tibiotars, ambele provenind de la *Gallus domesticus*. Lungimea primului este de 63 mm, iar tibiotarsul are 96 mm, arătând astfel că găina crescută de locuitorii de la Lunca Ciurei era de talie mică.

Mamifere. Au fost găsite cele șase specii foarte comune de animale domestice: taurinele, porcinele, ovicaprinele (oaia și capra), calul și ciinele, la care se adaugă și patru specii de mamifere sălbatice: vulpea, mistrețul, căpriorul și cerbul.

A. Mamiferele domestice. Taurinele (*Bos taurus*) sînt cele mai abundente și de aceea aproape toate segmentele osoase ale scheletului au fost descoperite în cadrul acestui grup; de asemenea s-au putut executa un număr satisfăcător de măsurători.

Din păcate, în ceea ce privește resturile de craniu, acestea sînt cu totul nesemnificative, încît nu putem da nici o precizare asupra tipului morfologic de taurine crescute de locuitorii de la Lunca Ciurei. Un mic fragment de corn arată că se găseau exemplare cornute; nu putem ști însă dacă existau și indivizi acornuți. Menționăm cu un tip acornut de taurine a fost găsit însă printre vitele dacilor, cel puțin a celor din așezările de pe actualul teritoriu al Moldovei⁵.

Tabelul 2

Bos taurus. Variabilitatea și media dimensiunilor (în mm)

		Nr.	Var.	M
Humerus	Lărg. epif. infer.	3	75—87	81,66
	Lărg. supr. artic. infer.	3	70—76	73,66
	Lărg. epif. super.	4	62—89	72,25
Radius	Lărg. supr. artic. super.	5	59—82	69,00
	Lărg. epif. infer.	2	57; 76	—
Tibia	Lărg. epif. infer.	5	58—65	62,00
Astragal	Lung. max.	4	56—63	60,75
	Lărg. epif. super.	6	45—61	53,66
Metacarp	Lărg. epif. infer.	4	55—62	58,75
Metatars	Lărg. epif. super.	2	43; 49	—
	Lărg. epif. infer.	1	56	—

Măsurătorile arată existența la Lunca Ciurei a unor vite de mărime mică, cel mult medie, cu o largă variabilitate dimensională, fenomen ce caracterizează de obicei tipurile de animale domestice cu caracter primitiv, neameliorat. Un fragment cu epifiza inferioară a humerusului apare disonant. El are următoarele dimensiuni: lărgimea epifizei inferioare = 93 mm, iar lărgimea suprafeței articulare inferioare = 83 mm. Această piesă de o mărime ieșită din comun, ar putea aparține unui mascul foarte masiv dar totodată, cu o mare doză de probabilitate, unei femele de *Bos primigenius* (bourul). Pe baza unui metacarp întreg (din păcate secționat pe lungime, probabil pentru a se extrage măduva) se pot da indicii asupra taliilor taurinelor. Osul are o lungime de 195 mm, iar lărgimea epifizei superioare este de 61 mm, indicele acestei extremități fiind astfel de 31,28. El aparține cu cea mai mare probabilitate unui mascul (cu precizie nu este un castrat), înălțimea la greabăn calculată fiind de 1217 mm. Vite cu caracteristici asemănătoare cu acelea de la Lunca Ciurei au fost găsite și în celelalte stațiuni dacice ciscarpatică a căror faună a fost studiată⁶.

În ceea ce privește vîrsta de sacrificare, evidențiată după apariția dentiției jugale definitive, cît și a gradului de eroziune a diversilor dinți jugali, se poate constata că doar doi indivizi au sub doi ani, iar dintre 18 exemplare peste această vîrstă mai mult de 50 % se plasează între 7—10 ani,

⁵ S. Haimovici, Dacia, N. S. 28, 1984, p. 153—155.

notele 3 și 4.

⁶ A se vedea tabelele cu măsurători din lucrările de la

unul singur, fiind bătrîn, cam de 12—15 ani. Așadar sacrificarea se executa cu precădere spre sfîrșitul perioadei de optimum al randamentului economic, ceea ce arată că vitele erau ținute mai întîi pentru scopuri utilitare și abia în mod secundar ca furnizoare de carne.

Porcinele (*Sus scrofa domesticus*) au relativ puține resturi, puternic fragmentate, încît s-au putut executa doar un număr minim de măsurători. Mai mult somatoscopic se poate constata existența unui porc cu caractere primitive, evident neameliorat, fără a se putea da alte caracteristici tipologice.

Tabelul 3

Sus scrofa domesticus. Variabilitatea și media dimensiunilor (în mm)

	Nr.	Var.	M
Max. super. — Lung. M ³	4	28—35	32,50
Max. infer. — Lung. M ₃	3	31—35	32,33
Radius-Lărg. epif. super.	2	26 ; 27	—
Tibia-Lărg. epif. infer.	1	29	—
Astragal-Lung. max.	2	31 ; 34	—

Măsurătorile arată prezența unui porc de talie mică, asemănător cu acela din celelalte stațiuni dacice studiate, poate însă cu dentiția, în medie, ceva mai masivă, decît cea a porcinelor din stațiunile din Muntenia⁷.

Vîrsta de sacrificare, cu mulți indivizi încă tineri (dar deloc pureei de lapte), sau abia adulți, apare ca tipică pentru o specie folosită exclusiv pentru carne și grăsime. Există însă și două exemplare cu M₃ foarte puternic erodat, avînd deci cam 8—10 ani; le considerăm mai degrabă seroaafe bătrîne, ținute drept maceă și nu vieri.

Ovicaprinele (*Ovis et Capra*) prezintă și ele un material destul de fragmentat încît diagnoza diferențială între un gen și celălalt s-a putut stabili pentru puține resturi; se poate totuși constata că ovinele erau cam de patru ori mai abundente decît caprinele.

Există două coarne de *Capra*, ambele provenind de la femele, care prezintă caractere tipice pentru forma „prisca”. Am evidențiat de asemenea un fragment de craniu cu un corn destul de dezvoltat (lungimea pe marea curbură = 65 mm, circumferința la bază = 78 mm) care provine de la un exemplar de *Ovis* femel (cu precizie nu de la un batal), arătînd că existau și oi ce mai purtau coarne.

În ceea ce privește mărimea, atît oaia cît și capra, după puținele măsurători executate, nu se deosebesc de acelea găsite în celelalte stațiuni dacice carpatoice a căror faună a fost deja studiată; ambele genuri, prezintă, în mare, cam aceleași dimensiuni, ele fiind de mărime mică spre medie. După un metacarp de *Ovis*, aproape sigur de sex mascul ale cărui măsurători sînt trecute în tabelul 4, s-a stabilit o înălțime la greabăn de 630,8 mm.

Tabelul 4

Dimensiunile metacarpului de *Ovis* (în mm)

Lung. max.	129
Lărg. epif. super.	23
Lărg. epif. infer.	25
Lărg. min. diafiză	19

Vîrsta de sacrificare a cornutelor mici a putut fi bine stabilită pe baza resturilor de maxilare cu dinți, ce provin de la un număr de 19 indivizi: Doar trei exemplare aveau sub doi ani (între 6 și 24 luni), toate celelalte prezentînd dentiția jugală definitivă complet apărută și cu diverse grade de erodare; dintre acestea mai bine de 50 % au fost sacrificate între trei și cinci ani, dar am găsit

⁷ Idem, tabelele din lucrările de la nola 3.

și un individ bătrîn (5,88 %) de peste 7 ani. Așadar apare evident că ovicaprinele erau ținute cu precădere pentru scopuri utilitare, iar în mod secundar deveneau și furnizoare de carne.

Evidențele (*Equus caballus*) au resturi mai puține decât celelalte mamifere domestice de importanță economică; fragmentarea lor apare însă de asemenea destul de puternică și se observă pe unele dintre ele urme de foc, ba chiar există și oase de cal arse.

S-au putut executa doar foarte puține măsurători și fragmentarea nu ne-a dat posibilitatea de a stabili, nici măcar somatoscopic, o serie de caracteristici morfotipologice. S-a păstrat însă un metatars întreg (de fapt a fost reconstituit de noi), care poate să ne dea unele elemente asupra caracteristicilor calului de la Lunca Ciurei. El are lungimea maximă de 273 mm, lungimea laterală (K) de 264 mm și o lărgime minimă a diafizei de 32 mm, putându-se astfel calcula un indice de gracilitate de 11,72, care arată că metatarsul este clasat în categoria metapodalelor subțiri. Înălțimea la greabăn calculată după coeficienții lui Kiesewalter este de 1407 mm.

Noi am arătat⁸ că geto-dacii aveau două tipuri de cai: ordinari, de talie joasă și de elită, mult mai înalți, de obicei de peste 1,40 m înălțime la greabăn, prezentând totodată unele caractere morfologice distincte, mai cu seamă în ce privește caracteristicile raporturilor intersegmentare dintre oasele lungi ale membrilor. Este deci posibil (dar nu sigur, căci ne lipsește celelalte segmente ale membrilor) ca metatarsul în cauză să aparțină unui exemplar de elită, mai ales că el apare nu numai alungit, dar și extrem de gracil.

În ceea ce privește vârsta de sacrificare menționăm că nu am găsit deloc dinți sau oase provenite de la tineri. Un exemplar la care M^3 este pe cale de a ieși din alveolă are circa patru ani; după incisivii s-a stabilit un exemplar de 5–7 ani și altul de aproximativ 8 ani. Având în vedere dinții canini, putem preciza că în materialul nostru există un mascul cit și un mascul castrat. Deci sacrificarea s-a făcut, în general, la vârstele de plin optimum de exploatare economică.

Ciinele (*Canis familiaris*), deși se găsește pe ultimul loc printre animale domestice are totuși resturi relativ abundente pentru această specie și totodată destul de fragmentare (nu s-a găsit nici un os lung întreg), un fragment de maxilar inferior purtând chiar urme de foc. S-au executat unele măsurători și s-a putut calcula după coeficienții lui Dahr lungimea bazală a craniului la trei exemplare; se constată astfel prezența unor ciini de mărime supranijlocie și mare (după coeficienții Dahr o lungime bazală de 161,9–173,5 mm). Asupra morfologiei însă, materialul avut la dispoziție, nu ne poate da nici o relație.

B. Mamiferele sălbatice. Vulpea (*Vulpes vulpes*) reprezentată printr-un fragment de maxilar inferior a ajuns probabil întâmplător printre resturile osoase menajere, ea fiind o specie vînată fie pentru blană, fie datorită caracterului ei prădător (să nu uităm că locuitorii din stațiunea de la Lunca Ciurei creșteau și găina domestică).

Mistrețul (*Sus scrofa ferus*), de la care am găsit doar un rest, un astragal a cărui lungime maximă este de 50 mm, era desigur vînat pentru carnea sa și de asemenea pentru eventualele stricăciuni ce le putea cauza culturilor agricole din jurul așezărilor.

Căpriorul (*Capreolus capreolus*) este reprezentat prin trei resturi, un fragment de humerus, unul de radius și o falangă I. Este evident că această specie era vînată în scopuri alimentare.

Cerbul (*Cervus elaphus*) este cel mai abundent dintre animalele sălbatice. Pe lângă două fragmente de corn, care ar putea proveni și de la coarne lepădate, aduse de locuitorii în așezare cu scopul prelucrării lor, toate celelalte resturi provin cu siguranță de la indivizi doborîți. Se remarcă un fragment de frontal cu apofiza la care se atașează la masculul cornul, apofiză care are circumferința de 156 mm, cit și o altă piesă osoasă reprezentînd epifiza superioară a metacarpului, avînd o lărgime de 48 mm, aparținînd desigur unui mascul masiv. Se constată astfel că cerbul din jurul așezării de la Lunca Ciurei era de o talie mare, masiv, întrecînd chiar indivizii aceleiași specii, cantonați actualmente în Carpați. Cerbul era vînat în scopuri alimentare, dar și pentru obținerea coarnelor masculilor folosite pentru executarea de obiecte și unelte (menționăm că cele două fragmente de corn amintite mai sus poartă urme de cioplire).

III. Avînd în vedere, pe de o parte, caracteristicile morfoscopice și biometrice ale speciilor descoperite, particularitățile de vîrstă, de mărime și talie, iar pe de altă parte, frecvența lor, cit și a unor grupări de animale putem pune în evidență ocupațiile locuitorilor din așezarea de la

⁸ S. Hainovici, Dacia, N. S., 27, 1983, p. 79–107; idem Thracico-Dacica, 5, 1984, p. 145–149.

Luca Ciurei, conturarea caracterului acestor preocupări, cât și alte aspecte ale vieții materiale a acestora.

Tableul 5
Frecvența speciilor de mamifere

	Fragmente		Indivizi	
	Nr. abs.	%	Nr. abs.	%
<i>Bos taurus</i>	426	55,83	36	39,1
<i>Sus scrofa domesticus</i>	62	8,18	13	14,14
Ovicaprine (Ovis et Capra)	166	21,75	19	20,65
<i>Equus caballus</i>	53	6,94	7	7,60
<i>Canis familiaris</i>	31	4,45	9	9,78
<i>Vulpes vulpes</i>	1	0,14	1	1,09
<i>Sus scrofa ferus</i>	1	0,14	1	1,09
<i>Capreolus capreolus</i>	3	0,40	2	2,17
<i>Cervus elaphus</i>	17	2,23	4	4,34
	763		921	

Trebuie mai întâi de menționat că creșterea animalelor (inclusiv a găinii domestice) era o ocupație de bază a locuitorilor așezării. Frecvența cea mai înaltă o au taurinele, cărora le aparțin peste 50 % din fragmente și 40 % din indivizii prezumați (vezi tabelul 5 cu frecvența resturilor

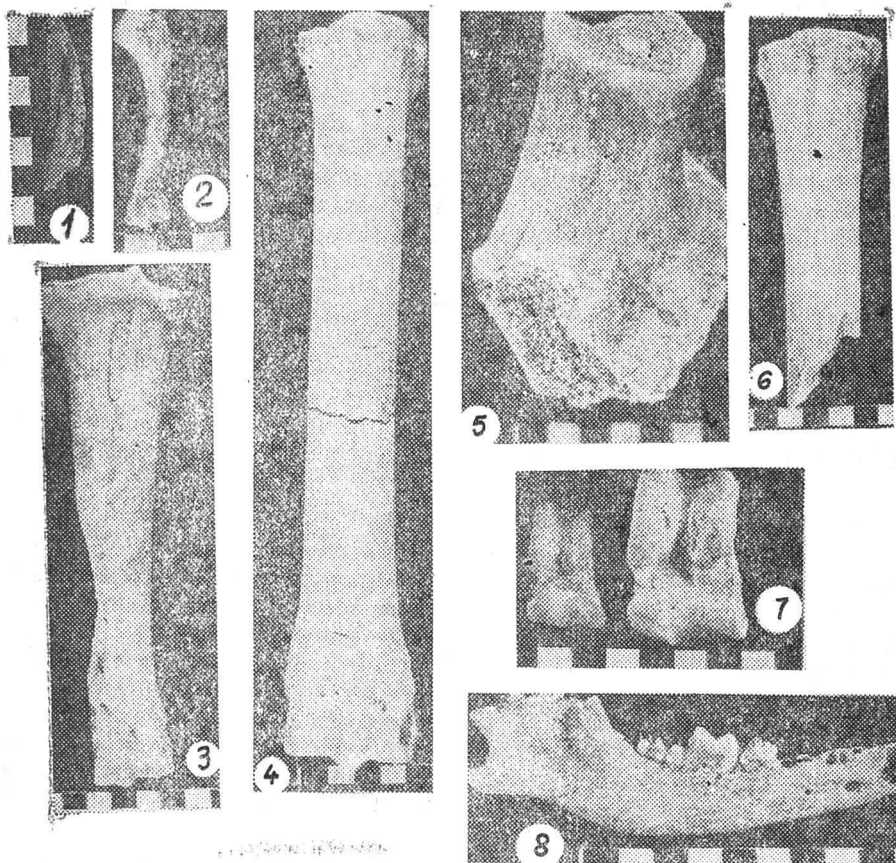

Fig. 1.1 dentar fragmentar de *Esox*; 2 humerus de *Gallus domest.* 3. metacarp de *Bos taurus*; 4 metatars de *Equus caballus*; 5 fragment de frontal de *Cervus elaphus* cu apofiza la care se sudează cornul; 6 fragment de metacarp de *Cervus elaphus*; 7 astragale de *Sus scrofa*, la dreapta *ferus*, la stînga *domesticus*; 8 mandibulă de *Canis familiaris*.

de mamifere). Urmează ca pondere ovicaprinele și abia pe locul al treilea se așează porcinele, care știm că sînt folosite evident numai pentru producția de carne și grăsime.

Taurinele și ovicaprinele erau întrebuintate cu precădere pentru scopuri utilitare, aproape sigur că mai cu seamă ca producătoare de lapte (după datele metrice femelele par a întrece cu mult

masculii) și în mod secundar ca furnizoare de carne. Acoperirea necesităților de proteine animale se făcea mai ales pe seama cornutelor mari, cu atât mai mult cu cât taurinele prezintă o talie specifică mare (un bou echivalează ca masă de carne cam cu trei porci și patru-cinci ovicaprine); porcul juca astfel un rol destul de mic în economia locuitorilor de la Lunca Ciurei. Nu trebuie de desconsiderat însă nici aportul adus de cal în această privință. Acesta era folosit precis în alimentație și dat fiind de asemenea talia sa specifică mare, el trebuia plasat ca pondere în furnizarea de proteine animale, aproape pe picior de egalitate cu cornutele mici și evident mult înaintea porcinelor. Un aport cu totul neglijabil îl aducea găina domestică, dar nu trebuie să uităm că ea era totodată și producătoare de ouă.

Cornutele mari și mici, cât și calul, erau folosite evident mai întâi pentru scopuri utilitare, locuitorii de la Lunca Ciurei aplicând o strategie de exploatare a lor bine chibzuită, pentru a-și asigura hrana de origine animală pe tot parcursul anului, dar și pentru a-și păstra efectivul turmelor și cirezilor și a dobândi totodată maximul de rentabilitate în ceea ce privește executarea de munci, tracțiune etc.; calul era desigur întrebuințat și pentru călărie, chiar în lupte (avem în vedere existența, cu cea mai mare probabilitate, în materialul studiat, al unui exemplar din grupa de elită). Totuși, pentru toate speciile domestice de importanță economică — poate cu excepția tipului cailor de elită — erau crescute forme cu caracter primitiv, de valoare și eficiență economică foarte scăzută, neexistând nici o preocupare în ceea ce privește selecția și ameliorarea rasială.

Ciinele are o frecvență relativ înaltă, având în vedere că nu reprezintă o specie cu o importanță economică directă. Talia lor arată că erau folosiți probabil pentru paza locuințelor și a turmelor, poate și pentru practicarea vânătorii, dar nu și pentru a fi ținuți în casă (ciini de „salon”).

Considerând că resturile mamiferelor sălbatice se ridică la 22 fragmente (2,91 %) și 8 indivizi prezumați (8,69 %) nu putem spune că vânătoarea nu prezenta nici un rol economic, ci doar că ponderea acesteia în economia locuitorilor de la Lunca Ciurei era cu totul minoră, ea contribuind prin speciile de artiodactile vinate (mistreț, căprior, cerb) mai ales la acoperirea unei mici cote din proteinele animale consumate de populație; cerbul, care apare cel mai abundent, are totodată și talia specifică cea mai mare.

Pescuitul, este evident, se executa cu totul ocazional.

Prezența în jurul așezării de la Lunca Ciurei a artiodactilelor de talie mare, mai ales mistrețul și cerbul, specii tipice de pădure, arată că împrejurimile acestei stațiuni erau în epoca dacică cu precădere împădurite, mediu de altfel foarte prielnic chiar și pentru creșterea de tip primitiv a taurinelor, porcinelor și caprinelor.

L'étude des restes fauniques découverts dans l'établissement dace (IIIe—IIe siècles av. n. è.) de Lunca Ciurei

RÉSUMÉ

L'établissement dace de Lunca Ciurei est situé tout près de la ville de Iași. Nous avons fait l'étude somatoscopique et biométrique des restes osseux. Dans le tableau 1 on donne la fréquence des groupes des animaux et dans le tableau 5 la fréquence des mammifères. Dans les tableaux 2—4 et aussi dans le corps du travail se trouvent les mesures. Finalement on présente des données sur les occupations des habitants de la station.

LA LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. 1 dentaire fragmentaire d'*Esox*; 2 humerus de *Gallus domest.*; 3 métacarpe de *Bos taurus*; 4 métatars de *Equus caballus*; 5 fragment de frontal de *Cervus elaphus* avec l'apophyse où se soude le bois; 6 fragment de métacarpe de *Cervus elaphus*; 7 astragales de *Sus scrofa*, à droite *ferus*, à gauche *domesticus*; 8 mandibule de *Canis familiaris*.